

Cílem mého referátu je zhodnocení záměrů současných opatření rodinné politiky. Nebudu se tedy pouštět do opatření dotýkajících se řešení sociálně-patologických jevů, kam patří, řečeno slovy programového prohlášení vlády, „zlepšení systému péče o ohrožené děti. Jedním z kroků bude větší motivace ke zvyšování počtu pěstounských rodin, například jejich profesionalizací.“¹ Inspiraci k tématu sociálně-právní ochrany dětí jistě najdeme v referátu slovenského hosta.

Záměry opatření se pokusím uvést do souvislosti s hlavním cílem definovaným v Programovém prohlášení vlády – „zvýšení společenské prestiže rodiny“. Následně bych chtěla nabídnout hlavní záměry rodinné politiky Německa, obsažené v letos vydané Osmé zprávě o rodině. Vzhledem k erudici autorského kolektivu a k vážnosti, které se tyto zprávy o rodině jako zdroje rodinněpolitického uvažování v Evropě těší, považuji zjištění uvedená ve Zprávě i za určitou možnou inspiraci pro naši domácí rodinnou politiku.

Zastavme se tedy nejprve u jednotlivých významných opatření a jejich možných interpretací:

Tvorba co nejširší nabídky opatření je motivována základní snahou rodinné politiky umožnit tzv. svobodnou volbu konkrétního řešení v jednotlivé rodině. Pokud hovoříme o svobodné volbě, nemáme jistě na mysli ideální podmínky, ale určitou optimální šíři nabídek, které umožní autonomní chování rodiny.

I. flexibilnější podmínky pro rychlejší návrat na trh práce:

- a. rodičovská dovolená
- b. nabídka služeb péče o děti
- c. možnosti řešení stávajících překážek

II. důchodová reforma

Ia/ Státní rodinná politika se snaží vytvářet **flexibilnější podmínky pro rychlejší návrat na trh práce** tím, že zrušila omezení pro délku pobytu v zařízení institucionální péče u dětí od dvou do tří let věku za současného zachování nároku na rodičovský příspěvek pro rodiče těchto dětí.

Pokud jej nahlížíme z pohledu snahy posílit svobodnou volbu rodičů, potom jej můžeme hodnotit kladně v případě, že pečující rodič, v drtivém počtu případů matka, se chce vrátit na trh práce a má takový pracovní úvazek, který jí umožňuje dostatečně se věnovat péči. Zřejmě se přitom dělí o péči s otcem, který má rovněž k dispozici takový úvazek, který mu péči umožňuje. Popisovaná situace u nás bohužel není realitou většinové společnosti.

¹ *Vláda vytvoří podmínky k dalšímu rozvoji rodinné politiky a péče o děti s cílem zvýšit společenskou prestiž rodiny a posílit zapojení obou rodičů do péče o děti. Podpoří další rozvoj služeb péče o děti. Pro podporu zaměstnání na částečnou pracovní dobu rodičů s dětmi do 6 let, zdravotně postižených a osob pečujících o handicapované budou zavedeny slevy na sociálním pojištění pro zaměstnavatele ve výši 7200,- Kč ročně za každý částečný úvazek takovéto osoby.*

Vláda se zavazuje, želepší systém péče o ohrožené děti. Jedním z kroků bude větší motivace ke zvyšování počtu pěstounských rodin, například jejich profesionalizací.

Vláda podpoří rozvoj alternativ rodinné péče ve fázi pre-primárního vzdělávání, rozvoj firemních školek, alternativních předškolních zařízení typu mateřských a rodinných center, ale i institut sousedského hlídání do 6 let dítěte. Vláda bude vytvářet podmínky pro rychlejší návrat pečujících rodičů k výdělečné činnosti.

Musíme proto vycházet především ze situace, kdy ČR může nabídnout necelou čtvrtinu průměrného počtu zkrácených úvazků EU. Potom uvedené opatření vytváří nerovné podmínky pro rodiče, kteří buď:

- nemají k dispozici zkrácené úvazky a musí volit plný pracovní úvazek, a tak nemohou poskytovat ten objem péče, který by chtěli,
- volí rodinnou péči i za cenu ztráty finančních příjmů ze zaměstnání. V tomto případě se rodinná péče stává neúnosně drahou. Navíc je tato volba spojena i s vědomím, že si stát péče poskytované během tříleté varianty v podstatě „váží“ stejně, jako péče poskytované během dvouleté varianty.

Z pohledu existujících možností je proto toto opatření nedostatečné, protože flexibilita, kterou nabízí, se ve skutečnosti projevuje jako znevažování významu neplacené péče v rodině a tím i významu přenosu hodnot, bez nichž se společnost neobejde. Zcela se vytrácí uznání péče jako příležitosti k osobnímu zrání dítěte i rodiče samotného.

Ještě více zavádějící je současná diskuse kolem rychlejšího návratu pečujících rodičů, která se snaží urychlovat návrat pečujících rodičů do zaměstnání tím, že argumentuje velmi nízkou ekonomickou aktivitou žen, matek nejmenších dětí, v mezinárodním porovnání. Zde již bohužel nejde pouze o zavádění opatření umožňujících flexibilní řešení s cílem umožnit svobodnou volbu, ale tlak na zvyšování zaměstnanosti bez jakékoliv alternativy. Mám na mysli zejména studie ne bezvýznamných ekonomů, kteří pouze zdůrazňují negativní vliv dlouhé délky rodičovské dovolené na stav ekonomiky², aniž by zmínili význam rodičovské dovolené a brali v úvahu srovnatelnost ekonomické aktivity českých žen v mezinárodním měřítku, měřené podle odpracovaných hodin³. Paradoxně nebývá tento poznatek v médiích již zmiňován.

Problém nedostatečného uznání neplacené péče je v současné době tím významnější, čím více se ukazuje jako potřebná reforma náhradní rodinné péče. Na jedné straně se nepřikládá rodinné péči u dětí žijících ve své biologické rodině téměř žádný význam a na druhé straně se hledají náhradní rodiny, které by pečovaly o děti, jejichž vlastní rodina není funkční. Je paradoxní, že ve společnosti, kde není patřičně oceňována rodičovská péče o vlastní děti, je zároveň aktuální poptávka po

² Kališková, Klára; Münich, Daniel: *Česky - nevyužitý potenciál země*. Národohospodářský ústav AVČR, v.v.i. Praha 2012, s. 10 a 11:

„Propad v míře zaměstnanosti se týká českých žen mezi 27. a 33. rokem života (pro rok 2007, viz graf), kde míra zaměstnanosti klesá z 66 % až k 55 %. Pokud by k tomuto poklesu míry zaměstnanosti nedocházelo (ženy mezi 27 a 33 lety by měly stejnou míru zaměstnanosti jako ženy 26leté a 34leté, tedy přibližně 66 %) a pokud by všechny „dodatečně“ pracující ženy pracovaly ročně tolik hodin jako jiné pracující ženy v dané věkové kategorii, zvýšil by se počet odpracovaných hodin ročně v ČR o více než 61 milionů. To odpovídá asi 7,63 milionům (osmihodinových) pracovních dnů. Dále předpokládejme, že by byl počet odpracovaných hodin v roce 2010 o tento objem hodin vyšší a že by navíc odvedená práce byla obdobně produktivní za hrubou mzdu žen (která v roce 2010 dosahovala 22 666 Kč měsíčně). Za těchto předpokladů představuje ušlý příjem státního rozpočtu v objemu 1.6 mld. Kč na dani z příjmu a 3.6 mld. Kč na pojistném na sociální a zdravotní pojištění ročně.“

³ „Relativně nízká míra zaměstnanosti českých žen středního věku je tedy v podstatě plně kompenzována vysokým počtem odpracovaných hodin na jednu ženu. To odpovídá situaci, kdy žen sice pracuje relativně málo, ale ty pracují většinou na plné úvazky. Pozorované rozdíly profilů těchto dvou ukazatelů tedy lze jednoznačně připsat podstatně menšímu výskytu částečných úvazků žen v ČR, než tomu je v ostatních zemích.“ Tamtéž, s. 5.

pěstounech, kteří by tuto péči měli na patřičné odborné a emocionální úrovni poskytovat dětem svěřeným.

Ib/ S rychlejším návratem na trh práce souvisí i snaha vytvářet dostatek nabídek nerodičovské péče. Nedávno byl schválen věcný záměr zákona o dětské skupině, který by měl rozšířit možnosti volby péče. Pokud se budeme držet mezinárodních srovnání a snah o uznání významu individuální péče, jejímž ideálním případem by měla být péče v rodině, potom bude velmi žádoucí, aby se úvahy vrátily i k úpravě typů péče, kterou je možno poskytovat v rodině poskytovatelky či poskytovatele, který/á sám/a pečuje o svoje předškolní dítě. Takový institut, je druhotné jaké bude mít označení – denní rodič či sousedské hlídání, totiž umožňuje, aby nabídky opravdu flexibilně reagovaly na poptávku a aby současně řešily i situaci pečujících rodičů dětí mladších tří let, kteří se ve velké většině případů vrací na trh práce z finančních důvodů. Zkušenost ze zahraničí ukazuje, že různé typy služeb se vzájemně doplňují a že si nekonkurují.

Velice zajímavá je v tomto ohledu studie Rakouského institutu pro výzkum rodiny⁴, která dává odpověď na dvě často diskutované otázky ohledně péče nerodičovskou osobou:

1/ Kdy je vhodnější neinstitutonální péče před institucionální a

2/ kdy je možno připustit, že pečující nerodičovská osoba nemá odpovídající formální vzdělání.

Ad 1/ „Obecně lze říci, že čím je dítě mladší, méně emocionálně zralé, čím méně vyvinuté, jsou jeho komunikační dovednosti a potřeba péče nepravidelná, tím spíše je vhodná neinstitutonální péče.“

Ad 2/ „Odborné vzdělání pečující osoby usnadňuje interakci s jednotlivými dětmi a vede k používání vhodných technik. Vedle odborné kvalifikovanosti je ale důležitější, zda je pečující osoba schopna a ochotna se vcítit do potřeb dítěte a vstřícně s ním jednat. Tento předpoklad je proto tak důležitý, že dítě ještě neumí dostatečně verbálně komunikovat a je proto závislé na empatii a ochotě pečující osoby“...a v závěru studie: „Obecně lze říci, že rozhodujícím je vztah matky a dítěte, který je také měřítkem pro nerodičovskou péči. Tento způsob uvažování nediskvalifikuje nerodičovskou péči jako takovou, ale klade požadavky na pečující osobu a její schopnost vcítit se a navazovat vztah. Přičemž se samozřejmě bere v potaz, že i ve vztahu matka-dítě jsou tyto požadavky někdy pouze v rovině ideálu.“

Ic/ Možnosti řešení neuspokojivé nabídky zkrácených úvazků a dalších flexibilních forem práce v současné době ve značné míře závisí na osvícenosti zaměstnavatelů a na komunikačních dovednostech a odvaze zaměstnanců. Určitou podporu představují dotační tituly Evropského sociálního fondu, které motivují zaměstnavatele k přijímání potřebných opatření, a tím vyjadřují i podporu těm, kteří poskytují ve své rodině péči dětem i seniorům.

Zkušenost ze zahraničí ale ukazuje, že se zde neobejdeme bez spolupráce státu, který bude také zaměstnavatele motivovat k tomu, aby se nebál považovat péči, kterou poskytuje jeho zaměstnanec, i za příležitost k prohlubování osobních kvalit, které tento zaměstnanec potom uplatní v zaměstnání. Ocenění významu poskytované péče jako takové bude ale vždy příslušet jen státu, který by měl sledovat dlouhodobější perspektivu potřeb společnosti, které pochopitelně překračují zájmy podnikatelského prostředí.

⁴ ÖIF č. 72/2009

Nicméně jsou v současné době opatření zaměstnavatelské sféry vedle daňového zvýhodnění na vyživované dítě jediným vyjádřením podpory pečovatelským závazkům rodiny, které je možno označit i za určité výkony rodiny.

II. Otevřeným tématem v souvislosti s oceňováním „výkonů“ rodiny je i důchodová reforma. Bude zřejmě potřebné se vrátit k diskusi o možnostech rodičů na rodičovské dovolené v případech početnějších rodin, pokud se budou chtít podílet i na tzv. II. pilíři penzijního systému. Zatím je tento způsob penzijního pojištění prezentován tak, že výše naspořených prostředků bude úměrná odvodům do sociálního pojištění. Je zřejmé, že účast ve II. pilíři bude tím méně výhodná, čím delší bude doba intenzivní rodičovské péče, tedy doba absence na trhu práce. Proto se budou muset pečující rodiče více dětí spolehnout pouze na průběžný systém, který dosud oceňuje mateřskou a rodičovskou dovolenou tím, že započítává tuto dobu do sociálního pojištění.

Z uvedených příkladů lze vytušit, že pokud mají jednotlivá opatření přispívat k ocenění významu rodiny, a tím i ke společenské prosperitě, potom jsou důležitá nejen opatření jako taková, ale především koncepce, z níž by vycházela a jejíž záměry by naplňovala.

Pro inspiraci bych proto ráda nabídla několik myšlenek z již zmíněné Osmé zprávy o rodině⁵, zpracované expertní komisí na základě pověření německé ministryně pro rodinu, seniory, ženy a mládež, zveřejněné v březnu t. r. Zpráva se zabývá rodinnou politikou z perspektivy času, který rodina potřebuje pro naplňování svých nezastupitelných funkcí. Plný název zní: „Čas pro rodinu – politika času pro rodinu jako příležitost udržitelné rodinné politiky.“

1. Čas jako prostor pro žitou solidaritu: Pozornost, která je věnována důležitosti dostatečného časového prostoru, je zdůvodňována následovně: *„Rodina znamená odpovědnost a naplnění. Oboje se nedá uskutečnit bez času pro sebe navzájem. Jenom pokud je tento čas k dispozici, může být pěstována solidarita a rodina se může stát živou buňkou společnosti.“ Prof. Dr. Gregor Thüsing*

2. Podpora rodiny ze strany státu není chápána jako zasahování do její autonomie, ale jako vytváření podmínek pro to, aby rodina mohla nést sama za sebe odpovědnost. Zpráva se pokouší o uspokojující řešení pro rozdílné názory na **náplň rolí v rodině:**

*„Nestačí pouze dostatek objemu času pro rodinu, ale je potřeba zajistit možnost žít v rodině i lidem, kteří chtějí na základě svých přání nebo z ekonomické nutnosti využívat čas i pro angažmá v jiných oblastech, např. v zaměstnání. Proto se vydařený rodinný život a blaho dítěte stávají úkolem i pro stát a společnost a výzva k přebírání větší odpovědnosti za rodinu neplatí potom jen pro rodiče. Moderní rodinná politika nepodporuje rodiny, nepodporuje určité modely rodinného života, ale **svobodu volby jednotlivých rodin.**“*

3. Zpráva se snaží svým pojetím vymanit z ekonomistního chápání prosperity, když uvádí následující tvrzení: *„Úspěšná rodina potřebuje zejména také čas. Měli bychom proto překonat zúžené chápání blahobytu, které se zaměřuje pouze na materiální bohatství, a obrátit pozornost – nejen v kontextu rodinné politiky – na vynalézavost, která dopomůže společnosti k tomu, aby získala větší blahobyt ve formě času.“ Prof. Dr. Helmut Schneider*

⁵ *Zeit für Familie*. Familienzeitpolitik als Chance einer nachhaltigen Familienpolitik, **Achter Familienbericht, BMFSFJ 2012**

4. Zpráva se zabývá přáními (obou) rodičů s dětmi mladšími tří let v souvislosti s délkou pracovního týdne:

Rodiče s dětmi pod tři roky:

40 % dotázaných si přeje pracovní týden v délce 15–25 hodin,

24 % dotázaných si přeje pracovní týden do 35 hodin,

11 % dotázaných si přeje pracovní týden nad 35 hodin.

5. Velkým tématem Osmé zprávy je proto jak zaměření na dostatečnou nabídku služeb neinstitutonální a institucionální nerodičovské péče, ale i zaměření na možnosti zajištění rodinné péče. Zde se opatření soustřeďují na vlastní opatření slučitelnosti zaměstnání a rodiny a na způsoby čerpání tříleté rodičovské dovolené.

1. V souvislosti se zaváděním opatření na lepší slučitelnost rodiny a zaměstnání přikládá stát význam vlastním iniciativám, pomocí nichž vyjadřuje uznání firmám i jednotlivým zaváděným opatřením. Stát vyjadřuje uznání ve formě certifikátů a ocenění a vytváří prostor pro sdílení příkladů dobré praxe.⁶
2. V souvislost s délkou rodičovské dovolené Zpráva obsahuje následující návrhy:
 - ✓ flexibilní možnosti čerpání 36měsíční rodičovské dovolené až do dovršeného osmého roku života,
 - ✓ rozšíření možnosti čerpání rodičovské dovolené prarodiči.
3. Velkým tématem je možnost poskytování péče dalším rodinným příslušníkům – nemocným a seniorům: zaměstnanci, který poskytuje péči, se umožňuje až dvouletá redukce plné pracovní doby za současného pobírání 75 % příslušné mzdy a následné „napracování“ výdělku, který byl po dobu péče vyplacen nad rámec redukované pracovní doby.

Na závěr bych se ráda zastavila u, z mého pohledu velmi nosné, myšlenky **Osmé zprávy o rodině**. Při poznámkách o opatřeních státní rodinné politiky jsem několikrát zmiňovala, že opatření mohou být interpretována i jako nedostatečné uznání společenského významu neplacené práce v rodině.

Z existující diskuse u nás i v Evropě je zřejmé, že uznání významu neplacené práce je stále ještě spojováno s obavou, že uznáním významu této práce dojde k opětovnému „zahnání žen do domácnosti“, a tím že dojde k nevyužití jejich osobního potenciálu. Naopak profesní práce je spojena s kariéřním růstem, který je považován za možnost k využití tohoto potenciálu. Na uvedené téma už se konalo mnoho konferencí a bylo napsáno mnoho textu. Osmá zpráva se zřejmě proto tímto směrem neubírá. Nehovoří o péči, jako ještě Sedmá zpráva, ale o tom, co taková péče vyjadřuje a znamená: nesení odpovědnosti za rodinu.

Je možné, že právě toto by mohlo být i v ČR inspirací pro vyřešení výše zmíněných negativních dopadů současných opatření. Myslím, že se všichni shodneme na tom, že příčinou společenských zmatků vzniklých zanedbáním a nedomyšleností jsou nedostatečně rozdělené kompetence a s tím související nesení odpovědnosti způsobené nedostatečnou znalostí situace – jejich možností i úskalí.

Osmá zpráva proto vidí odpovědnost státu ve vytváření prostoru pro převzetí odpovědnosti rodičů samotných. Jako praktický příklad je uvedena iniciativa ministerstva s názvem: „Šance pro rodiče je i šancí pro děti“⁷. Na úvodní straně webové stránky se hovoří o tom, že spravedlivé příležitosti

⁶ Srov. <http://www.erfolgsfaktor-familie.de>, <http://www.beruf-und-familie.de>

⁷ Srov. <http://www.elternchance.de/>

k rozvoji dětí jsou úzce spojeny s ranou podporou samotných rodičů. Podpora spočívá ve vzdělávání a doprovázení rodičů ve výchově, při volbě rozsahu svého zapojení v zaměstnání i ve volbě způsobu péče o děti. Z této snahy se dá vyrozumět, že autorský tým Osmé zprávy považuje za důležité, aby se rodiče nedostávali do situace, kdy budou pouze ve vleku nabídek prodlužujících se pracovních úvazků a tím i možností prodlužující se délky pobytu dětí v institucionalizovaných zařízeních výchovy i péče, a tím budou od počátku života svých dětí ztrácet pocit odpovědnosti za vývoj své rodiny. Je zřejmé, že by tím bylo poznamenáno i budoucí mezigenerační soužití.

Pojetí rodinné politiky jako politiky času pro rodinu, tedy politiky umožňující kreativní vytváření prostoru, v němž se odehrává rodinný život, za který je potřebné nést plnou odpovědnost, umožňuje, aby se věnovala pozornost širšímu spektru faktorů, které ovlivňují prosperitu rodiny či její samotný vznik. Narážím tím na další významné faktory, v obou zmíněných rodinných politikách absentující: např. uspokojivé bytové podmínky a především existenci kvalitního partnerského vztahu, který bývá ve studiích uváděn jako nejdůležitější předpoklad pro založení rodiny.

Lze si proto jen přát, aby společenské klima u nás i v Evropě, které je ve velké míře ovlivňováno státní rodinnou politikou, podporovalo rodiče ve vědomí, že na míře převzaté odpovědnosti za svoji rodinu je závislá budoucnost jejich vlastní rodiny i dlouhodobý rozvoj celé společnosti.